

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

En sörmländsk holkyxa och om skaftning av holkyxor
Schnell, Ivar
Fornvännen 21, 418-420
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1926_418
Ingår i: samla.raa.se

Smärre meddelanden.

En sörmländsk holkyxa och om skaftning av holkyxor.

År 1856 skänktes till Statens historiska museum ett antal lösfynd, upptagna ur Nyköpingsån vid Täckhammars bro. Fynden förvaras i museet under inventarienummer 2273 och beskrevos första gången av O. MONTELIUS i "*Bronsåldern i norra och mellersta Sverige*", s. 286 ff. Sedan har särskilt en holkyxa från bronsålderns andra period ägnats uppmärksamhet på grund av dess tidiga typ, som klarlägger sambandet mellan kant- och avsatsyxorna samt holkyxorna. (MONTELIUS: *Minnen*, fig. 878; S. LINDQVIST: *De svenska holkyxorna från bronsåldern* i "*Opuscula archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata*", s. 30 ff.).

En detalj på ifrågavarande yxa (fig. 272), som emellertid aldrig påpekats, är gjutsömmarnas säregna läge. De gå nämligen icke som annars av praktiska skäl alltid är fallet rätt över yxans ögla (fig. 273), utan på ungefär en cm:s avstånd från denna. Denna omständighet förutsätter följande gjutningsförfarande. En holkyxa av samma typ som den föreliggande *men utan ögla* har inneslutits i form-lera, varefter lerklumpen skurits upp på måfå så att en tudelad gjutform erhållits. I väggen på denna har sedan en U-formad kanal för ögla uppborrats med en krokig bronstråd, och formen har försetts med lerkärna. När götet var färdigt sönderlogs lerformen.

Att ögla verkligen utformats på ovan beskrivna sätt och icke genom att ett massivt öra genomborrats, kan man se av att de lindningsimiterande ränderna på holken oskadade gå fram under ögla.

Vad som frapperar vid detta gjutningsförfarande, är att gjutaren genom en ytterst besvärlig procedur försett sin yxa med ögla, trots att han som förebild haft ett exemplar utan ögla.¹ Om man icke helt enkelt betraktar öglans uppkomst som en strävan att följa en modenyck, införd t. ex. från England, där redan avsatsyxor voro försedda med ögla, så måste man söka efter en praktisk nödvändighet, som framtvingat den.

Ett vinkelböjt träskaft låter sig lätt kilas fast i en holkyxa, och skulle man ytterligare vilja fästa det, vore enklast att i analogi med spjutspetsholkarna

¹ En ögglös holkyxa av nästan identiskt samma typ som den sörmländska avbildas i O. RYGH, *Norske oldsager*, fig. 99.

förse yxorna med nit och nithål.¹ Emellertid synes det ha varit fullt tillräckligt att utan vidare kila fast yxan på träskaftet, varvid fastkilandet möjligen underlättats genom en mjuk bastsurning på skaftets nederdel.²

Då trots det en ögla anbringats för yxans fasthållande, beror detta tydligtvis på att endast fastkilningen icke varit till fyllest och att nit icke kunnat

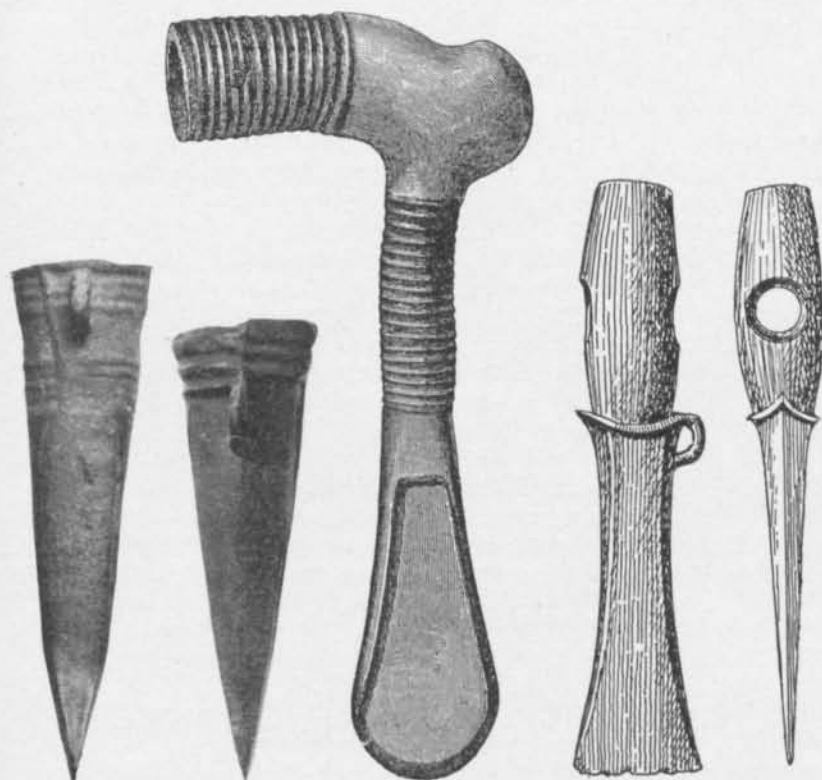

Fig. 272.

Fig. 273.

Fig. 274.

Fig. 275.

begagnas. Detta blir förhållandet, om man tänker sig att vinkelböjningen på skaftet åstadkommits genom att ett tvärgenomborrat eller ihåligt och vinkelböjt ben- eller hornstycke trätts på träskaftets ena ände. Skall sedan holkyxan fästas,

¹ Över huvud taget tycks så gott som aldrig holkyxorna ha blivit fästade med nit, ty då nithål fram i tredje perioden börja uppträda på särskilt de tidiga mälardalsyxorna, så äro hålens dimensioner så stora (upp till 12 mm.), att man icke kan tänka sig att så grova nitar begagnats utan fastmer en trädubb, som kilats fast i ett i skaftet borrat hål.

² En sådan bastsurning är bevarad på en femte-periodsyxa från Södermanland (MONTELIUS, *Minnen*, fig. 1171).

räcker det icke att enbart kila fast den på det hårda, glatta horn- eller benstycket, och icke heller kan en nit eller spik bringas att fastna. Den bästa utvägen blir då att medelst en läderrem genom en ögla säkra yxan vid skaftet, och det är under sådana förhållanden jag anser att yxornas öglor tillkommit. (Förhållandet bör ha varit ungefär detsamma i de fall, då, som i England, även avsatsyxorna försetts med ögla).

Vad fördelen med dylika mellanled av ben eller horn varit är svårt att säga, men att sådana förekommit är likväl tydligt. Från stenåldern finns t. ex. ett dylikt benstycke bevarat på en yxa från Balkåkra sn i Skåne (MONTELIUS: *Minnen* fig. 202), och från bronsåldern känner jag fyra fall, där sådana mellanled utformats i brons och på så sätt kunnat bibehållas till vår tid.

1. En yxa från Sösdala (MONTELIUS: *Svenska fornsaker* fig. 132), som består av en smalmejsl av ungersk typ, som synes inpassad i ett i brons omformat hornstycke.¹

2. En schweizisk holkyxa (?), som är försedd med ett ihop med yxan gjutet vinkelböjt bronsrör, som ger ett tydligt intryck av att vara ett i brons omvandlat benstycke (fig. 274).²

3 & 4. Två ungerska holkyxor, som gjutits i ett stycke med var sin tvärgenomborrade cylinder, som möjligen tjänat ett praktiskt syfte som hammare, men som på samma gång ger ett tydligt intryck av att man sökt avbilda ett mellanled av ben i bronsen (fig. 275).³

Att denna skaftning med mellanled av ben eller horn varit långt ifrån ovanlig anser jag det förhållandet visa, att jag funnit fyra fall, där sådana mellanled omvandlats i brons, men intet enda där t. ex. en sådan träsprint, som finnes i träskaftet till den medelpadiska holkyxan i MONTELIUS *Minnen*, fig. 1053, gjutits i metall, vilket ur praktisk synpunkt varit långt ifrån förkastligt.

Ivar Schnell.

Litteratur och kritiker.

Nordiska stenåldersfrågor. Ett genmäle av GUNNAR EKHOLM.

Den kritik, som i *Fornvännen* 1922, s. 141 ff. riktas mot vissa delar av doktor AARNE EUROPAÆUS' arbete *Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar*⁴ har nu från hans sida blivit besvarad.⁵ De diskuterade teorierna framläggas väl där i betydligt försiktigare form, men med hänsyn till att några av den nordiska stenåldersforskningens viktigaste problem alltjämt framställas i en väl en-

¹ S. LINDQVIST, *Från bronsåldern* i Fv. 1925, häfte 1, s. 35 ff.

² EVANS, *Ancient bronze implements of Great Britain*, fig. 185.

³ HAMPEL, *Bronzezeit I*, Tafel XIII:10 & CXXIII:11.

⁴ *Finska Fornm. Tidskr.* XXXII: 1 (1922).

⁵ *Polemik i nordiska stenåldersfrågor.* Finskt Museum 1924.